

LES CORTS DE MONTSÓ DE 1585 I ELS RECURSOS ECONÒMICS PER A LA DEFENSA DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA I ELS COMTATS DE ROSSELLÓ I Cerdanya

Joan CARRIÓ ARUMÍ

1. LA DEFENSA EN EL SEGLE XVI A CATALUNYA: EL SISTEMA DEFENSIU DE FORTIFICACIONS

En primer lloc vull delimitar el terme «defensa» pel que fa al tema objecte d'aquesta comunicació. En usar-lo el restringiré concretament a les fortificacions, entenent per aquestes les estructures urbanístiques i altres construccions sobre el territori que tenien per missió assegurar la defensa del territori del Principat de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya dels atacs de forces enemigues. En els Comtats de Rosselló i Cerdanya les fronteres terrestres entre la Monarquia Hispànica i el Regne de França estaven guardades per tot un seguit de castells i forteses, la majoria dels quals tenen orígens medievals (i fins i tot anteriors), entre els que destaquen, pels recursos que s'hi van destinar en els segles XVI i XVII, el castell i recinte emmurallat de la Vila de Perpinyà i la fortalesa de Salses, els obstacles principals a la penetració francesa per la plana rossellonesa.

A la costa catalana destacava el fort de la Trinitat, a Roses, que es comença a bastir en el regnat de Carles I, i que tenia com a objectiu prevenir l'empara d'aquest port estratègic per part de l'enemic (francesos, turco-berberescos).

El bon estat i la cura d'aquestes i altres edificacions defensives era essencial en el segle de la «revolució militar»¹, en la qual la guerra de setge va esde-

¹ Aquest concepte va ser enunciat per primera vegada per Michael Roberts, a la conferència inaugural del curs acadèmic que pronuncià el 1956 a la Universitat de Belfast.

venir més important que la guerra a camp obert, gràcies a l'eficàcia creixent de les armes de foc². I el seu manteniment en estat òptim, o el que era més freqüent, en un estat d'ús «acceptable», costava molts diners.

Les fortaleses abans esmentades tenien en comú que depenien de la corona, tant pel que fa a l'element humà (llur guarnició i el seu proveïment), com pel que fa a les necessitats de manteniment i obres de reparació. Era així, ja que la protecció de la comunitat i dels seus integrants, és a dir, la defensa del regne (o regnes), era en el segle XVI una de les dues grans funcions que caracteritzaven la figura del monarca a l'Europa occidental i central³.

No obstant la corona no es va poder fer càrrec tota sola a Catalunya del manteniment de les fortificacions, de manera que sempre va haver de recórrer, en una o altre mesura, al concurs de les Corts, les quals arribarien a assumir-ne una part substancial, en un procés que culminaria amb les de 1585 a Montsó.

Les limitacions de la corona pel que fa a les fortificacions les reconeixia Felip II a les Corts de Montsó-Barcelona el 1563-1564, quan en la proposició d'obertura esmentava els esforços que havia hagut de fer:

«Tampoco he de deciros aquí, porque es cosa que todos sabeis, lo mucho que se ha gastado en las fortificaciones que por mi orden se han hecho en el reino de Cerdeña, en el puerto de Mahón, en Ibiza y otras partes de los reinos de esta Corona (d'Aragó); cuyos dispendios juntamente con los demás que no he podido excusar, han sido tales y tan grandes, que no bastando a cubrirlos mis rentas ordinarias, ni los servicios que mis otros reinos y señoríos me han hecho — y que por cierto han sido cuantiosísimos — he he visto en la precisión de vender mi real patrimonio y empeñarlo por considerables sumas.»⁴.

El rei mateix reconeixia la insuficiència (que a Catalunya era veritable migradesa) dels seus propis recursos ordinaris. És significatiu que esementés les aportacions d'altres regnes (Castella sobretot), les quals tampoc podien arribar a completar la suma que feia falta, de manera que havia hagut d'empenyorar el seu propi patrimoni; això darrer era especialment nociu per als seus interessos a Catalunya, on el patrimoni reial ja era especialment reduït.

Davant aquesta impossibilitat d'assumir la defensa dels seus territoris el rei necessitava, de manera gairebé imprescindible, de l'aportació econòmica de les Corts, és a dir, d'una part del seu donatiu.

² Així ho afirma David Eltis en la revisió que fa de la teoria de Michael ROBERTS en el seu llibre *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*. New York, 1995.

³ L'altra gran funció era l'administració de justícia. Víctor FERRO, *El Dret Públic Català*. Vic, 1987.

⁴ COROLEU & PELLA FÓRGAS, *Las cortes catalanas*. Barcelona, 1876.

2. L'APORTACIÓ ECONÒMICA DE LES CORTS AL MANTENIMENT DE LES FORTIFICACIONS DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA I ELS COMTATS DE ROSSELLÓ I CERDANYA AL LLARG DEL SEGLE XVI

CARLES I (1516-1556)

Les Corts de Montsó de 1528 van aprovar un donatiu de 290.000 lliures per a Carles I.

D'aquesta suma, tot i que no ho van consignar les Corts expressament, la corona en treuria els diners necessaris per a pagar els deutes contrets a amb les obres de reparació i manteniment de les fortaleses dels Comtats. Les necessitats en aquest sentit eren considerables, com ho demostra el memorial que l'alcaid del Castell de Pepinyà, Joan d'Albion, va fer arribar al rei l'any abans d'aquelles Corts, en el que li feia palesa la necessitat de realitzar obres de reparació a la fortalesa, que costarien 12.000 ducats; li'n van ser lliurats 2.000 per a iniciar les obres l'abril d'aquell mateix any, mentre que el restant els esperava aconseguir del donatiu de les properes Corts, com així sembla que va ser⁵.

A les Corts de Barcelona de 1529 l'emperador demanava el donatiu ape-lant, entre d'altres coses, a la necessitat de proveir i conservar les fortaleses i fronteres dels Comtats de Rosselló i Cerdanya, en un moment d'especial perill per l'amenaça que suposava l'aliança dels seus dos grans enemics. Aleshores les Corts van concedir-li un donatiu de 250.000 lliures, que havien de servir, entre d'altres coses —però sense que fos especificat— per a satisfer aquella demanda del rei.

En canvi, a Montsó el 1533 la Cort sí que havia consignat prèviament la concessió del donatiu de 250.000 lliures, de manera que entre les despeses que es volien finançar hi havia la cura de les fortaleses del Rosselló, a la que es destinaven 6.200 ducats castellans (unes 9.800 lliures barceloneses)⁶.

La consignació era una manera amb que les Corts s'asseguraven que el total del muntant del donatiu l'havia d'esmerçar la corona en les necessitats de Catalunya, i no en empreses exteriors al Principat i Comtats.

FELIP II (1556-1598)

Fins a les Corts de Montsó de 1585 no es va fer cap consignació concreta per a les fortificacions, tot i que sembla lògic pensar que almenys Carles I va continuar utilitzant part dels diners del donatiu en el manteniment d'aquelles, tal i com havia fet almenys des de 1528.

⁵ CASALS, Àngel, *L'Emperador i els Catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers, 2000.

⁶ *Ibidem*.

En canvi hi ha motius per a pensar que Felip II no ho va continuar fent i que va preferir obtenir els recursos per a les fortificacions mitjançant pragmàtiques reials que establiren contribucions a l'efecte, i per tant va usar un mitjà extern a les Corts.

Però la «política» de Felip II el va portar a incórrer en contrafacció de les constitucions, ja que a Catalunya, segons la constitució donada per Ferran II a la Cort de Barcelona de 1481 (capítol onze de la dita Cort, que comença amb la paraula «Revocant»), el rei només podia procedir a emetre pragmàtiques sense consentiment de la Cort en dos casos, a saber:

—en cas de convocatòria de la gent de guerra conforme a l'Usatge «Prínceps namque», o

—en cas de convocatòria de Corts, i aleshores la pragmàtica tindria validesa tan sols per dos mesos, fins que fos «convalidada» per les Corts.

A més de vulnerar aquesta constitució del Rei Catòlic la llista de constitucions afectades per les pragmàtiques de Felip II va des de la constitució de Pere II a la Cort de Barcelona de 1283, que establia que el rei i els seus lloctinents generals no podien fer cap pragmàtica sense el coneixement i consentiment de la Cort General o de la major part d'aquella, fins al capítol 29 de les Corts de 1563-64, que ell mateix havia aprovat, pel qual s'establia el següent mecanisme per a «convalidar» les pragmàtiques defectuoses:

«entenent y considerant de quant poca força y valor eren en lo present Principat les prachmàtiques fetes per los reys predecessors de vossa magestat sens approbació y consentiment de la Cort, apparegué, per a què fossen observades y guardades y tinguessen effecte y valor, se aprobaren semblants prachmàtiques per la Cort general hi.s feyen Constitutions de aquelles».

A les Corts de 1585 els Braços demanaren la revocació de diverses pragmàtiques publicades per Felip II des d'inicis del seu regnat, cosa que, en acceptar de fer el rei, l'obligà a haver de comptar amb les Corts —tal com ja havia fet el seu pare— per assegurar una font de finançament «legal» per a les despeses que reportaven al migrat erari reial les fortificacions del Principat i Comtats.

Aquesta via de les pragmàtiques reials va tenir els efectes que es descriuen en els «Agravis resultants de les Reals Pragmàtiques» a les Corts de 1585, entre els que s'hi esmenten greuges anteriors a 1560! Per tant es tracta d'una política reial seguida des dels inicis del regnat de Felip II. Cronològicament es desenvolupà en els següents episodis:

En un greuge particular la ciutat de Girona denunciava la pragmàtica per les obres de Roses «molts anys ha concedida» (hem de pensar que per Felip II, entre 1556 i 1560, any aquest segon de la següent pragmàtica), per la qual el rei volia obligar la ciutat a contribuir-hi.

Girona s'hi negà adduint la inconstitucionalitat de les pragmàtiques reials no confirmades a les Corts, així com també la condició de lliure de tota contribució i exacció, privilegi que li havien concedit els reis d'Aragó i que el mateix Felip II havia de nou confirmat i concedit.

No obstant les raons adduïdes, davant la negativa, els jurats gironins foren capturats i empresonats per oficials de la Capitania General al castell de Roses

«ahont stigueren presos molt temps, ab gran dany y gastos de dita ciutat; y noresmanco, proseguiren dits oficials en executar per dita contribució a molts habitants en dita ciutat, en notable violació no sols de les dites Constitutions sinó també dels privilegis de dita ciutat».

Per una altra pragmàtica feta i publicada a Toledo l'onze de setembre de 1560 Felip II manava a les poblacions dels Comtats del Rosselló i Cerdanya, i en especial a la vila de Vilafranca de Conflent, de pagar certa quantitat per cada casa, a efecte de l'edificació i reparació de les muralles i fortaleses de la vila de Perpinyà.

Per executar la pragmàtica («*lo que augmentà molt més lo agravi*») el lloc-tinent i capità general va fer anar a Perpinyà a diversos oficials de la Capitania General (anomenats comunament «*oficials de les obres*»), que desenvoluparen la seva comesa amb pràctiques abusives:

«guanyant excessives dietes y fent molt grans despeses y appressins, posant-se en los camins reals y prenen les bèsties de la pobra gent de alguns llochs de dites vegueries que porten provisions, ab molt gran dany y scàndol de tots los dits Comptats de Rosselló y Cerdanya y de tot lo present Principat; y ab aquesta manera y forma insòlita han exhigit des de dit any mil sinch-cents sexanta, y molts següents, a rahó de dos sous per casa, y vuy a raó un sou, executant les viles y llochs de dites vegueries y sotsvegueries molt grans summes y quantitats, les quals se donaran a vossa magestat a part; de manera que per dita immoderada exacció resta destruhida tota aquella terra»⁷.

Com consta en el greuge aquesta pràctica dels oficials de la Capitania incorria en contrafacció de les Constitucions perquè violava les que prohibien a aquests oficials d'entrometre's en afers atanyents als provincials (almenys en temps de pau), els quals s'havien de tractar des de la Reial Cancelleria i pels jutges ordinaris de les ciutats, viles i llocs.

⁷ Eva SERRA (coord.), *Corts Generals de Montsó (1585). Procés familiar del Braç Reial*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2001. En endavant les cites corresponents a aquestes corts s'han extret d'aquesta edició.

La darrera pragmàtica denunciada el 1585 havia estat la que Felip II havia fet i publicat a Madrid el divuit d'octubre de 1573, per la qual manava que les ciutats, viles i llocs del Principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya, per temps de tres anys, contribuïssin i paguessin certes quantitats per a la reparació de les muralles i fortalesa de la vila de Perpinyà.

En execució de la pragmàtica foren expedides lletres i oficials de la Reial Audiència, els quals, sembla que no van aturar-se davant les alegacions que se'ls feia a tot arreu sobre els defectes formals i la inconstitucionalitat de la pragmàtica. Tal com es pot pensar, doncs, els oficials reials degueren usar mètodes bastant expeditius per aconseguir recaptar els diners. Almenys això és el que s'entreu amb el que va passar a Lleida, on els oficials reials es presentaren en diverses ocasions per a executar la pragmàtica, obtenint un total de 1.666 lliures «salvo dret de compte» (tret aquest dret la quantitat obtinguda efectivament fou de 800 lliures). També es presentaren a cobrar a moltes altres poblacions, les quals es queixaten a les Corts de 1585. La llista és llarga i abasta tot el Principat i els Comtats: Balaguer, Manresa, Cervera, Tàrraga, Vilafranca del Penedés, Besalú, Figueres, Colliure, Torroella de Montgrí, el Voló, l'Arbós, Cruïlles, Salses, Argelés, Camprodon, Vilafranca de Conflent, Berga.

Com es pot veure els greuges no eren solament contra la inconstitucionalitat de les pragmàtiques, sinó també per la manera en que foren executades, mitjançant accions abusives i ilegals dels oficials reials, normalment protagonitzades per els de la Capitania General, també acusats de pràctiques anticonstitucionals en molts dels altres greuges de les Corts de 1585⁸.

Per altra banda, tampoc es pot oblidar una altra consideració de rellevància a propòsit dels greuges sobre les exaccions per motius militars. En aquest sentit Eva Serra ja ha posat de manifest⁹ que, els ingressos derivats d'aquestes pragmàtiques de les fortificacions, juntament amb els que la corona obtenia indirectament amb els allotjaments, les mobilitzacions, els bagatges, la tala d'arbres i els enderrocs de cases, van ser un pes fiscal de força més importància per a Catalunya que no el donatiu de les Corts, el qual, en cap cas, es pot considerar l'única fórmula fiscal de la monarquia en el segle XVI a Catalunya.

⁸ Eva SERRA, «Constitucions i Redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)» (*Actes del Congrés Internacional «Felipe II y el Mediterráneo»*, Barcelona, 1998. Volum III), agefeix que, davant els greuges ocasionats per la Capitania General, els tres Braços van fer front comú davant la monarquia.

⁹ *Ibidem*.

3. LA REVOCACIÓ DE LES PRAGMÀTIQUES REIALS SOBRE FORTIFICACIONS A LES CORTS DE MONTSÓ DE 1585

Quan els Braços van demanar la revocació de les pragmàtiques reials sobre fortificacions, la única via «constitucional» que restà per a resoldre la necessitat de recursos per a les fortificacions a Catalunya, va ser establir a les Corts una fórmula per a que la corona disposés d'uns recursos suficients en aquest tema. La diferència capital amb la via de les pragmàtiques seguida per Felip II fins a 1585 era que, a partir d'aquesta data el finançament de les despeses en fortificacions sortiria dels diners recaptats per la Diputació del General per a satisfer el donatiu aprovat pels Braços a les Corts, i no d'una exacció extraordinària establerta unilateralment per la corona. Un cop més la lògica pactista de la relació constitucional entre el rei i els Braços es tornava a imposar a Catalunya en un tema de vital importància per al Principat, fins i tot davant un monarca tan poderós i amb tendències tan absolutistes com Felip II.

En definitiva, es tractava de que el rei disposés dels recursos que necessitava per a la defensa de Catalunya sense que s'hagués d'arribar a un conflicte constitucional i a un abús sobre les universitats (en especial amb les de jurisdicció reial) que hauria estat perillós de continuar¹⁰. D'aquesta forma, amb la consignació d'una part del donatiu de 1585 per a les fortificacions, totes dues parts —Rei i Braços— van quedar satisfetes. Tant va ser així que aquesta consignació es va anar gastant al llarg dels següents cinquanta anys.

El primer pas en la solució del conflicte fou la demanda, per part dels tres Braços, de la revocació d'aquestes pragmàtiques publicades per Felip II. A les Corts de 1585 el rei ho va fer amb la següent constitució, que era la número 201:

«Ítem, plàcia a vossa magestat que les pramàtiques que per la contributió de la fortificació de les obres de Perpinyà y Roses per vossa magestat despedides, les quals són en notable dany y perjudici dels presents Principat y Comptats de Rosselló y Cerdanya, sien revocades».

L'anterior constitució fou decretada per Felip II, i amb un text gairebé igual es convertí posteriorment en la Constitució 4 del Llibre VIII, títol IV «De obras publicas y drets de castells»¹¹:

¹⁰ Eva SERRA, *op. cit.*, p. 173. Per aquesta autora «Les pragmàtiques reials fora de Corts (contra l'ús de pedrenyals, contra el comerç de cavalls, a favor del delme en garba i de la universalitat del delme, contra la lluçió de la jurisdicció de barons, etc.) a tota hora van provocar greus disfuncions en la societat, i sovint la legislació de Corts va tendir a posar-hi fre o a reconduir-les».

¹¹ *Constitucions i altres drets de Catalunya*. Barcelona, 1704.

«Philip en la Cort de Montsó Any MDLXXXV, Cap Cxi Statuim, y ordenam, que las Pragmaticas per la contribution de la fortificatio de las obras de Perpinya, y Rosas per nos despedidas, sien revocadas».

4. LA CONSIGNACIÓ PER A LES FORTIFICACIONS EN EL DONATIU DE LES CORTS DE 1585

Les Corts votaren un donatiu de 500.000 lliures *«dels béns del General»*, que es desglossaven en les següents partides:

1a) 300.000 lliures de *«comptants»*, és a dir, de diners que ja eren als comptes del General a la Taula de Canvi, entre les quals es comprenia el muntant del maridatge de la infanta Catalina, filla de Felip II, que s'havia casat amb el duc de Savoia.

D'aquesta quantitat 200.000 lliures s'entregarien tot just en concloure les Corts, i les 100.000 lliures restants en un termini de sis mesos a partir de la conclusió d'aquelles.

2a) 100.000 lliures per als greuges. Entre aquestes s'inclouien les derivades de les pragmàtiques reials sobre fortificacions, i havien de ser pagadores (se n'havia de poder disposar) en el termini d'un any.

3a) 100.000 lliures *«per a obres y fàbriques de las fortalesas de les marines e costa de Cathalunya, Comptats de Rosselló y Cerdanya»*, les quals havien de ser pagadores en el termini de dos anys (el termini per a disposar de la suma), *«ab aquelles condicions, pactes y salvetats ordinàries»*.

Una altra garantia important que prenién els Braços en fer aquest donatiu era que per a pagar-lo no fossin «manllevats ni encarregats censals sobre lo General ni imposats fogatges», és a dir, que es volia evitar una pressió financera suplementària sobre la Diputació, així com també una pressió fiscal extraordinària sobre Catalunya.

Les cent-mil lliures de la consignació per a fortificacions suposaven una 1/5 part del total del donatiu (és a dir, un 20%), que les Corts destinaven expressament a despeses de defensa en el mateix Principat i Comtats.

S'ha de tenir en compte que mai fins aleshores cap Cort del segle XVI no havia destinat una quantitat tan elevada per a sufragar les despeses de les fortificacions que defensaven la frontera de la Monarquia Hispànica, a Catalunya, amb el Regne de França.

Es tracta, certament d'un salt quantitatiu evident, però també d'una iniciativa qualitativament rellevant, doncs mostra la voluntat decidida dels Braços per evitar —almenys fins a les properes Corts—, els abusos i les exaccions extraordinàries a que el país havia estat sotmès amb les pragmàtiques reials sobre les fortificacions, fetes pel rei al marge de les Corts i contra les Constitucions, ahora que això els suposava —als Braços— implicar-se, com

no ho havien fet abans, en el finançament d'un dels aspectes cabdals de la defensa del Principat i Comtats, el qual assumirien des d'aquell moment.

Des d'una perspectiva cronològicament àmplia s'ha de tenir en compte que la consignació de 1585 va solucionar, en bona part, el problema del finançament del manteniment de les fortaleses durant cinquanta anys (no es consumí totalment fins a 1638), i que, fins i tot, es va usar per a la construcció de noves fortificacions. No obstant l'èxit de fórmula acordada el 1585, els problemes es renovarien quan el fracàs de les Corts convocades i no concloses per Felip IV portaria a la corona, davant la conjuntura bèlica d'una nova guerra oberta amb França, a tornar a intentar obtenir recursos per a les fortificacions per vies alienes a les Corts.